

วิเคราะห์อุปัชฌายวัตร-สังฆวิहारิกวัตรในวัตตขันธ์กะ

คัมภีร์จุฬารกค พระวินัยปิฎก

The Analysis of Upajjhāyavatta – Saddhivihārikavatta in Vattakhandhaka

Scripture Chulakha, Vinaya Pitaka

พระมหาชুমพล ธรรมเตโช (บัวแก้ว)¹

Phramaha Chumpol Dhammatejo Buakaew

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ)²

Phramaha Yutthana Siriwan

Email: dhammatejo60@gmailmail.com

Received: October 13, 2023 Revised: September 30, 2024

Accepted: October 10, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คำสอนเรื่องอุปัชฌายวัตรและสังฆวิहारิกวัตรในบริบทที่เป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อสร้างความสามัคคีกลมเกลียวในสังคมสงฆ์จากการศึกษาพบว่า การที่พระพุทธรองค์บัญญัติให้ภิกษุถืออุปัชฌายวัตรและกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ต้องปกครองดูแลสังฆวิहारิกนั้น เป็นหลักประกันว่า กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างแน่นอน การที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์คือ เพื่อลดทิฏฐิมานะของศิษย์ ให้มีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์อันจะเป็นการง่ายในการฝึกหัดพัฒนาในด้านอื่น ๆ และเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน จะได้เกิดความสนิทสนมสมานสามัคคีและอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

อุปัชฌายวัตรและสังฆวิहारิกวัตรมีประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือ ในภาวะปกติ การที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกันสิ่งที่เกิดแน่นอนคือ ความสมานสามัคคีอย่างแนบแน่นระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกและรวมทั้งพระภิกษุร่วมพระอุปัชฌาย์เดียวกัน หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอธิกรณ์ การที่สงฆ์มีอุปการะต่อกัน การแก้ปัญหาก็จะเกิดขึ้นโดยง่าย เพราะ

¹ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² อาจารย์ที่ปรึกษา Academic Paper Supervisory.

ทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาก็แก้ได้ เพราะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้กำเนิดในโลกแห่งพระพุทธศาสนา อุปัชฌาย์วัตรและสังฆวิहारิกวัตรจึงเป็นสายสัมพันธ์เพื่อความสามัคคีในหมู่สงฆ์

คำสำคัญ : อุปัชฌาย์วัตร, สังฆวิहारิกวัตร, ความสามัคคีในหมู่สงฆ์

Abstract

This article is aimed at analyzing the doctrine about Upajjhāyavatta and Saddhivihārikavatta. It's the concepts and practices for creating unity among Buddhist monks. From the study, it is found as follows: The Lord Buddha regulates the Buddhist monks to follow the Upajjhāyavatta. Moreover, it was determined that the preceptors need to take care of the Saddhivihārikavatta in order to assure that young men who are ordained into the Buddhism will be educated according to the three studies. Such determination aims at creating the benefits among these two parties including the reduction of students' pride. When they respect the preceptors, it will be easy for conducting other areas of training and development. And when they help each other, they will be closed to one another which ultimately results in unity and happiness in living together.

Upajjhāyavatta and Saddhivihārikavatta benefit the Buddhist monks both in the normal and conflict situations. In the normal situation, if both parties support each other, there will be the strong unity among preceptor and Saddhivihārika as well as the Buddhist monks who share the same preceptors. If there is any conflict or allegation for both parties which support each other, they can easily solve this problem due to the respect for each other. Some problems can be solved because of the considerate or respect for the preceptors. They will treat the preceptors as the creator in the world of Buddhism. Therefore, relation among the Upajjhāyavatta and Saddhivihārikavatta will bring the true unity among Buddhist monks.

Keyword: Upajjhāyavatta; Saddhivihārikavatta; Unity among Buddhist monks

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ชีวิตของชาวพุทธจะพัฒนาไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ ต้องอาศัยการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น การจัดระบบเพื่อฝึกฝนและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญ มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและสามารถฝึกให้เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ ไม่ใช่เป็นอยู่ด้วยสัญชาตญาณเหมือนสัตว์ทั้งหลาย เมื่อฝึกแล้วก็จะเป็นคนที่ประเสริฐสุดยิ่งกว่าเทวดา พรหม³ บุคคลผู้เป็นเลิศด้านการฝึกมนุษย์ได้แก่ พระพุทธเจ้าผู้เป็นครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระพุทธองค์ได้วางกฎเกณฑ์การฝึกไว้อย่างครบถ้วนทั้งรูปแบบและวิธีการ การศึกษาในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตรสิกขา สำหรับภิกษุแล้วชีวิตของการศึกษาเริ่มต้นตั้งแต่ตอนบวช และจะถือว่าจบการศึกษาที่ต่อเมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ การบวชเป็นภิกษุถือว่าเป็นการประกาศตนว่าพร้อมจะเข้ามารับการศึกษิตตามหลักไตรสิกขาไปจนตลอดชีวิต ความประพฤติดีดีทางกายและวาจาหรือการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นเครื่องมือสำหรับควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในความดีงามรวมถึงการรักษาระเบียบวินัยให้ดำรงอยู่เป็นปกติไม่ให้เกิดโทษแค้น⁴ ไตรสิกขานี้เป็นหลักแห่งการศึกษา หรือวิธีการเบื้องต้นแห่งการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสนับสนุนให้พระภิกษุสมาทาน คือนำเอาไปปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็นกิจที่ควรกระทำของสมณะตั้งแต่แรกเริ่มเข้าสู่พระธรรมวินัย⁵ เพื่อให้มีบรรยากาศที่สอดคล้องกับการฝึกตน พระพุทธองค์จึงตั้งสังคมาสงฆ์ขึ้น ให้เป็นสังคมาที่มีสมาชิกเป็นบรรพชิตผู้สละเครื่องผูกพันคือบ้านเรือนนอกบวช ดังนั้น สังฆะ จึงเป็นสังคมาที่พระพุทธองค์ตั้งขึ้นเพื่อให้มีบรรยากาศแห่งการศึกษาอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม เมื่อกุลบุตรต่างชั้นต่างวรรณะมาอยู่ร่วมกันในสังฆะ สิ่งที่ต้องมีคือ ความปรองดอง หรือสังฆสามัคคี เพื่อให้กระบวนการฝึกฝนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงกำหนดให้มีบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองดูแล โดยกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแล ภัทธีบริหารด้วยการให้การศึกษอบรมและภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสังข์อยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาดน การกำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์ปกครองนี้จึงเป็นหลักประกันว่าภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักของไตรสิกขา ให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระ

³ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาถ-สอนทิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม,2542), หน้า 12.

⁴ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2540), หน้า 105.

⁵ อ.จ.ท.ก. (ไทย) 20/82/308 – 309.

ธรรมวินัยไปในแนวเดียวกัน⁶ ธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นสายสัมพันธ์แห่งความสามัคคีในหมู่สงฆ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกนี้ เรียกว่า วัตร จำแนกเป็น 2 ฝ่าย ระหว่างอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิก เป็นข้อปฏิบัติที่สังฆวิहारิกควรปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ชื่อว่า อุปัชฌายวัตร และ ธรรมเนียมหรือข้อปฏิบัติที่อุปัชฌาย์ควรปฏิบัติต่อสังฆวิहारิกชื่อว่า สังฆวิहारิกวัตร⁷

สังคมสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีสภาพเปลี่ยนไป บทบาทการทำหน้าที่ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกจึงเปลี่ยนไปด้วย เนื่องจากก่อนการบวช พระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกไม่มีความคุ้นเคยกัน เมื่อบวชแล้วพระภิกษุส่วนมากก็ไม่ได้พำนักอยู่ในวัดเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ เนื่องจากในตำบลหนึ่งๆมักจะมีพระอุปัชฌาย์เพียงรูปเดียวคือ เจ้าคณะตำบล ทำหน้าที่ให้การอุปสมบทให้กับกุลบุตรในเขตปกครองตำบลของตนเอง ส่วนมากพระภิกษุที่บวชแล้วมักจะกลับไปอยู่วัดบ้านเกิดหรือวัดอื่นที่ต้องการจะไปพักอาศัย การทำหน้าที่ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกที่เรียกว่า อุปัชฌายวัตรและสังฆวิहारิกวัตรจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ จากรายงานการวิจัยพบว่า ปัจจุบันพระอุปัชฌาย์จำนวนไม่น้อยไม่ได้ทำหน้าที่ของความเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือพระอุปัชฌาย์ส่วนใหญ่เมื่อบวชแล้วไม่ได้ทำการสอนพระภิกษุสามเณรที่ตนบวช ไม่ดูแลเอาใจใส่อย่างแท้จริง และพบว่าหลังจากการบวชแล้ว ผู้ที่บวชก็ไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ แต่อาศัยอยู่คนละวัดกับพระอุปัชฌาย์ของตน⁸ แม้จะมีธรรมเนียมว่า ให้ภิกษุใหม่ไปถือนิสัยกับเจ้าอาวาสในวัดที่ตนไปพำนักด้วยซึ่งจะต้องเป็นภิกษุที่มีคุณสมบัติและอายุพรรษาในระดับเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์ แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกไม่ได้อยู่ในอาวาสเดียวกันนี้จึงทำให้ไม่ได้ทำวัตรปฏิบัติต่อกันตามพุทธประสงค์ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาตามมามากมายได้แก่

1) ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสังฆวิहारิกจะไม่ค่อยมีความสนิทสนม ไม่มีความคุ้นเคยกัน การศึกษาอบรมทั้งด้านพระปริยัติและปฏิบัติจึงทำได้อย่างไม่เต็มที่เพราะต่างคนต่างอยู่ ทำให้ขาดบรรยากาศแห่งความสามัคคีไป

2) พระภิกษุบางรูปแม้จะไปขอถือนิสัยกับภิกษุรูปอื่น แต่ก็มักไม่ได้รับการดูแล ทำให้ไม่ได้รับการศึกษาที่ดีตามที่ควร

⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสโศกศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม,2539), หน้า 18.

⁷ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิด ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2542), หน้า 20.

⁸ จำนวนค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **พฤติกรรมกรบวชของคนไทย**, รายงานผลการวิจัย,(คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2557),หน้า 25.

3) ในกรณีเกิดความขัดแย้งในหมู่สงฆ์หรือกรณีเกิดอหิภิกขุ ในปัจจุบันผู้มีอำนาจจัดการคือเจ้าคณะผู้ปกครอง เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ท่านเหล่านี้ บางครั้งไม่ใช่พระอุปัชฌาย์ การแก้ปัญหาบางครั้งจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่ถ้าหากผู้แก้ปัญหาเป็นพระอุปัชฌาย์ การแก้ปัญหาก็จะทำได้ง่ายขึ้น เพราะส่วนมากจะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์ที่มีความเคารพกันเสมือนพ่อ ในบางกรณีก็เป็นเรื่องระหว่างภิกษุร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน การแก้ปัญหาต่าง ๆ ก็จะทำง่ายและสะดวกขึ้น คู่กรณีมักเห็นแก่พระอุปัชฌาย์ จึงทำให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นเพราะด้วยความยำเกรงในตัวพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นที่เคารพของทั้งสองฝ่าย

บทความนี้ต้องการจะกล่าวถึงอุปัชฌาย์วัตร (ข้อปฏิบัติที่สังฆิทธิวาริการควรปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์) และสังฆิทธิวาริการวัตร (ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์ควรปฏิบัติต่อสังฆิทธิวาริการ) ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความสามัคคีในสังฆมณฑล โดยจะกล่าวถึงความจำเป็นมา ข้อปฏิบัติในแง่มุมต่าง ๆ และจะวิเคราะห์ให้เห็นว่าอุปัชฌาย์วัตรและสังฆิทธิวาริการวัตรนี้ มีความสำคัญต่อการสร้างความเรียบร้อยดีงามและความสามัคคีในสังฆมณฑลอย่างไร มีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของอุปัชฌาย์วัตรและสังฆิทธิวาริการวัตร

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ในระยะแรกที่พระพุทธองค์ออกประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้กำหนดให้ภิกษุใหม่ต้องถืออุปัชฌาย์วัตร ทำให้กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อบวชแล้วไม่มีใครคอยให้การศึกษอบรมเรื่องมรรยาทหรือข้อปฏิบัติต่าง ๆ จึงพากันประพฤติเสียหาย เช่น นุ่งห่มจีวรไม่เรียบร้อย ตอนออกบิณฑบาตพบคนกำลังบริโภคก็ยื่นบาตรขอรับอาหาร ยืนบนวัตถุสิ่งของที่ทำเป็นอาหาร ออกปากขออาหารจำพวกแกวข้าวสุกมาฉันด้วยตนเอง บางพวกพอถึงเวลาฉันภัตตาหารก็ส่งเสียงดังในโรงฉัน ทำให้ชาวบ้านที่พบเห็นพากันตำหนิว่า “ภิกษุพวกนี้ส่งเสียงดังในโรงฉัน เหมือนพวกสมณพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์” พวกภิกษุได้ยืมคนเหล่านั้นกล่าวตำหนิจึงได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์สอบถามจนทราบความเป็นจริง ทรงตำหนิว่า “การกระทำนั้นไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แต่กลับจะทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้ไม่เลื่อมใส คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วกลับคลายความเลื่อมใสไปเป็นอย่างอื่น”⁹

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิภิกษุเหล่านั้นโดยประการต่าง ๆ แล้ว ได้ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยงยาก ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยงง่าย สันโดษ ความขัดเกลา ความก่าจัดกิเลส อากาที่นำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารถนาความเพียร โดยประการต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมกถาให้เหมาะสม ให้คล้อยตามกับเรื่องนั้นแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต

⁹ วิ.ม. (ไทย) 4/64/79-81.

อุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสังฆวิหาริกฉันทบุตร สังฆวิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสังฆวิหาริกจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้”¹⁰ หลังจากพระพุทธองค์อนุญาตการถือพระอุปัชฌาย์แล้ว ทรงแสดงวัตรที่พระอุปัชฌาย์กับสังฆวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การถืออุปัชฌาย์เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญ แม้ในเบื้องต้นจะเน้นไปที่การฝึกมารยาทหรือความเรียบร้อยในการเป็นอยู่ แต่จากพุทธดำรัสอนุญาตการถือพระอุปัชฌาย์ จะเห็นว่าทรงมีพระประสงค์จะให้สังฆวิหาริกกับพระอุปัชฌาย์มีความยำเกรง ความกลมเกลียว ความเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระธรรมวินัยด้วยกันทั้งสองฝ่าย

จึงกล่าวได้ว่าการถือพระอุปัชฌาย์มีส่วนสำคัญในการสร้างความสงบเรียบร้อยและความสมานสามัคคีในหมู่สงฆ์

อุปัชฌายวัตร : วัตรที่สังฆวิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์

พระเถระผู้รับรองกุลบุตรเข้ามารับการอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์เรียกว่า “อุปัชฌาย์” แปลว่า “ผู้เฝ้าเอาใจใส่ต่อการชี้โทษแก่ศิษย์”¹¹ ได้แก่ ผู้คอยดูแลเอาใจใส่ คอยแนะนำพำเจ็อนสังฆวิหาริก (ศิษย์) ของตน ซึ่งก็คือพระเถระผู้ทำหน้าที่เป็นประธานในการบวชกุลบุตรในพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่หลัก 2 อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและเป็นผู้รับประกันการดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร ตามกฎหมายเถรสมาคมได้กำหนดให้เขตปกครองคณะสงฆ์แห่งหนึ่ง มีพระอุปัชฌาย์ได้เพียงหนึ่งรูป เว้นแต่มีกรณีพิเศษ

ตามพระวินัย อุปัชฌายวัตร คือ ธรรมเนียมวัตรหรือข้อปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ หน้าที่ที่สังฆวิหาริกพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์ของตน กล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญได้แก่

1) เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ท่าน สังฆวิหาริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่งเริ่มรับใช้พระอุปัชฌาย์ตั้งแต่เช้า ด้วยการถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ นอกจากนี้ นี้ต้องคอยรับใช้ท่านในโอกาสต่าง ๆ ทั้งตอนอยู่ในวัดและนอกวัด ทั้งตอนฉันอาหาร ตอนพักผ่อนและตอนสร้งน้ำพร้อมกับคอยรักษาความสะอาดเสนาสนะและบริเวรรอบ ๆ ที่อยู่

2) คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ถ้าพระอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน สังฆวิหาริกพึงเรียนพระบาลีและอรรถกถา

4) ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสียหาย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิดเป็นต้นหากพระอุปัชฌาย์คิดอยากจะสึก มีความรำคาญ มีความเห็นผิด หรือต้องอาบัติหนัก (สังฆาทิเสส) หรือถูกคณะ

¹⁰ วิ.ม. (ไทย) 4/65/81

¹¹ พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ 2.(กรุงเทพมหานคร: ประยูรพรินท์ติ้ง, 2547), หน้า 93.

ส่งผลถึงโทษด้วยกรรมมี ตัชชะนียกรรม เป็นต้น สัทธินิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควรแก่กรณี พร้อมกับหาทางช่วยบรรเทาความเสียหายอันอาจเกิดขึ้น

4) รักษาหัวใจของท่าน มีความเคารพ จะไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวไปตามอำเภอใจ จะรับความช่วยเหลือจากใครหรือจะกระทำการสงเคราะห์แก่ใคร ต้องบอกให้ท่านรับทราบ

5) เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ คอยดูแลท่านตลอดชีวิต รอจนกว่าท่านจะหาย การกระทำอุปัชฌาย์วัตรนี้เป็นกิจที่สัทธินิหาริกต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอ เหมือนที่ท่านเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดบนโลกนี้ ชาวพุทธถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนบิดาผู้ให้กำเนิดในทางธรรม เวลากระทำวัตรต่อท่านจึงให้คิดว่าท่านเป็นเหมือนบิดา

สัทธินิหาริกวัตร : วัตรที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสัทธินิหาริก

ส่วนภิกษุใหม่ผู้บวชแล้วอยู่กับพระอุปัชฌาย์เรียกว่า “สัทธินิหาริก” แปลว่า ผู้อยู่ด้วยเป็นคำเรียกผู้ที่ได้รับอุปสมบทคือ ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์รูปใด ก็เป็นสัทธินิหาริกของพระอุปัชฌาย์รูปนั้น ผู้สมัครใจขอบรรพชาอุปสมบทต้องปฏิญาณว่ามีศรัทธาเลื่อมใส ขอสมัครบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จึงขอมอบตัวเป็นสัทธินิหาริกในพระอุปัชฌาย์ และเมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว จะเคารพนับถือเชื่อฟังตั้งอยู่ในโอวาทของพระอุปัชฌาย์ และจะประพฤติดี ปฏิบัติชอบตามพระวินัย ระเบียบแบบแผนของวัดและคณะสงฆ์ตลอดไป

สัทธินิหาริกวัตร คือ ธรรมเนียมวัตร หรือข้อปฏิบัติต่อสัทธินิหาริก หน้าที่อันพระอุปัชฌาย์จะพึงกระทำต่อสัทธินิหาริก กล่าวโดยสรุปเฉพาะด้านที่สำคัญ ได้แก่

1) เอาธุระในการศึกษา พระอุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์สัทธินิหาริกด้วยอุเทศ ปรุจจา โอวาทและอนุศาสน์ เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสาชีพ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมเป็นอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐาน ชาติตระกูลที่ต่างกัน มามีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน¹²

2) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่น ๆ ถ้าสัทธินิหาริกไม่มีบริวารที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต พระอุปัชฌาย์จะต้องจัดหาให้ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยได้ ในลักษณะเดียวกับที่ศิษย์กระทำต่อตนเอง

3) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเลื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิด เป็นต้น พระอุปัชฌาย์ต้องคอยดูแลความเป็นอยู่ของสัทธินิหาริกให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง หากเกิดความเสียหายแก่สัทธินิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร

¹² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 113.

4) เมื่อเกิดอาพาทก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รอจนกว่าจะหาย อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบัญญัติอุปัชฌายวัตรและสังฆทิวาสิกวัตรให้ปฏิบัติต่อกันแล้ว แต่ปรากฏว่า มีภิกษุบางรูปไม่ยอมปฏิบัติตาม พระพุทธองค์จึงมีพุทธาอนุญาตให้ทำการประณามได้ด้วยการห้ามไม่ให้เข้ามาหา ไม่ให้มาทำการอุปัชฌาย หรือให้ชนบริวารออกไปจากที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สังฆทิวาสิกนั้นสำนึกแล้วยอมขอขมาโทษ จึงมีข้อกำหนดว่า ภิกษุผู้ไม่ประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์ เมื่อถูกประณามแล้วจะต้องขอขมาพระอุปัชฌาย์ หากไม่ยอมขอขมาต้องอาบัติทุกกฏ

ฝ่ายอุปัชฌาย์เมื่อสังฆทิวาสิกสำนึกได้แล้วมาขอขมา ต้องรับคำขอขมา หากไม่ยอมรับคำขอขมา ต้องอาบัติทุกกฏ มีข้อควรระวังว่า การประณามนั้นต้องทำอย่างระมัดระวังและรอบคอบ พระอุปัชฌาย์ต้องไม่ประณามสังฆทิวาสิกผู้ประพฤติชอบ หากประณามสังฆทิวาสิกผู้ประพฤติชอบต้องอาบัติทุกกฏ¹³

นอกจากนี้ พระอุปัชฌาย์ยังต้องเคร่งครัดในการรักษาจริยาของพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไป จริยาของพระอุปัชฌาย์ที่มหาเถรสมาคมกำหนดเพิ่มเติม ได้แก่

1) พระอุปัชฌาย์ต้องเอื้อเฟื้อ สัจจ ประพฤติตามพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีของสังฆทิวาสิก

2) พระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งหรือคำแนะนำของพระสังฆาธิการ ผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคม

3) พระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้บรรพชาอุปสมบทกรรมวิบัติบกพร่องไม่ว่าด้วยเหตุใด ๆ¹⁴

การกระทำสังฆทิวาสิกวัตรนี้เป็นกิจที่พระอุปัชฌาย์ต้องใส่ใจไม่เพิกเฉย ให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่าภิกษุใหม่นั้นยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอ ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ที่มิประสบภาระหนักกว่าให้ถือว่าสังฆทิวาสิกนี้เป็นเหมือนบุตรผู้ซึ่งยังต้องการความช่วยเหลือดูแลจากบิดา เวลาที่ตนกระทำวัตรต่อสังฆทิวาสิกจึงให้คิดว่าภิกษุนั้นเป็นเหมือนบุตร

ความสามัคคีในสังคมสงฆ์อันเกิดจากบำเพ็ญวัตรปฏิบัติต่อกัน

คณะสงฆ์ เป็นคำเรียก หมู่ภิกษุซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระ พุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสแล้วสละเรือนออกบวชมาถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ คณะสงฆ์จึงเป็นสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของกุลบุตรที่มาจากครอบครัวต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางความคิด การศึกษาและฐานะทางสังคม เป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีคนที่มีความแตกต่างทั้ง

¹³ วิ.ม. (ไทย) 4/68/94.

¹⁴ กรมการศาสนา, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2542), หน้า 74.

ทางครอบครัว การศึกษาและฐานะทางสังคมมารวมตัวอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมาก ย่อมจะมีปัญหากระทบกระทั่งหรือแตกความสามัคคีเป็นธรรมดา พระพุทธองค์จึงแสดงพระวินัยแก่หมู่สงฆ์เพื่อใช้เป็นเสมือนเส้นด้ายร้อยอภิกษุสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างทางสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

บรรดาคำสอนในพระวินัยปิฎกนั้น เห็นได้ชัดว่า คำสอนเรื่องอุปัชฌาย์วัตรและสังฆิทธิวาริวัตรเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ โดยมุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์ที่ตนได้ให้บรรพชาอุปสมบท โดยให้ทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกและประพฤติต่อกันเสมือนบิดากับบุตร มีแนวพิจารณาดังต่อไปนี้

1. การถือนิสัย : หลักประกันเรื่องการศึกษาแก่ภิกษุใหม่

หลังจากกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุหรือสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้ว มีข้อกำหนดอย่างชัดเจนว่าต้องถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์จนกว่าจะครบ 5 พรรษาเพื่อจะได้มีปัญญารักษาดน หากมีพรรษาครบ 5 แล้วยังไม่สืบทอดปัญญาพอที่จะปกครองตัวเองได้ก็ให้ถือนิสัยอยู่ในสำนักของอุปัชฌาย์ของตนต่อไป ภิกษุที่ถือนิสัยอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์จนมีปัญญารักษาดนแล้วจะได้รับอนุญาตให้หยุดถือนิสัยเรียกว่า นิสัยมุตตกะ ข้อกำหนดนี้สำหรับภิกษุมีสิกขาบทกำหนดให้ปฏิบัติอย่างชัดเจน¹⁵

จากการพิจารณาวัตรที่พระอุปัชฌาย์และสังฆิทธิวาริกพึงปฏิบัติต่อกันจะเห็นว่า ข้อวัตรทั้งหลายเป็นข้อกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้พึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งการพึ่งพาอาศัยกันนี้ถูกกำหนดไว้ในพระวินัยกำหนดเป็นกิจสำคัญที่ต้องทำตอนอุปสมบทเรียกว่า การขอนิสัย

คำว่า ขอนิสัยนี้ แปลว่า การขออยู่ด้วย คำว่า นิสัย แปลว่า การอยู่อาศัย คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะได้อาศัย ให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัย ในที่นี้ ไม่ใช่อาศัยอยู่เฉยๆ แต่เป็นการอาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้ เพราะพระวินัยกำหนดไว้ว่า ผู้ที่เข้าสู่อุปสมบทจะต้องมีผู้ดูแลเบื้องต้น เพราะว่าผู้ที่บวชใหม่ยังไม่รู้หลักพระธรรมวินัย ยังไม่รู้ว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติระวางอะไรบ้าง ยังปกครองตนเองไม่ได้ ไม่มีความรู้ที่จะรักษาดน จึงต้องมีผู้ช่วยเหลือแนะนำในเบื้องต้น การขอนิสัยจึงเท่ากับว่าเป็นการขอให้พระอุปัชฌาย์เข้ามาปกครองดูแล¹⁶

กล่าวได้ว่า การที่พระพุทธองค์กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ต้องถือนิสัยในสำนักของอุปัชฌาย์นั้นก็เพื่อจะได้เข้าไปอาศัยอยู่กับอุปัชฌาย์ การเข้าอาศัยตามความหมายนี้ก็เพื่อจะได้อาศัยอยู่รับฟังคำสั่งสอนหรือรับการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เมื่อไปอยู่กับอุปัชฌาย์ย่อมเป็นอยู่ภายใต้การปกครองของท่านเพื่อจะได้รับการอบรมสั่งสอนนั่นเอง ข้อนี้สอดคล้องกับที่

¹⁵ วิ.ป. (ไทย) 7/325/471-473.

¹⁶ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 126.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ.ปยุตโต)¹⁷ กล่าวไว้ว่า “การปกครองในพระพุทธศาสนา กำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสหกิจวิहारิกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาลิกด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา 5 พรรษาจนกว่าจะมีปัญญารักษาตน” การที่ภิกษุใหม่ขอถือนิสัยหรือขอยุ่อาศัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์นั้นโดยความหมายก็คือการประกาศยอมตนให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแลนั่นเอง

จึงกล่าวได้ว่า การถือนิสัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธองค์กำหนดขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาใหม่ทุกคนได้รับการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อกุลบุตรเหล่านั้นได้รับการศึกษาอบรมดีแล้วย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย ไม่ประพฤตินิสัยเสียหายหรือนำความเสื่อมเสียมาสู่สังฆมณฑล เมื่อเป็นอย่างนี้ย่อมนำความเรียบร้อยดีงามและความสมานสามัคคีมาสู่สังฆมณฑลโดยส่วนรวม ในทางตรงกันข้าม หากไม่กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ถือนิสัย ก็อาจทำให้กุลบุตรนั้นไม่ได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์และประพฤตินิสัยพระธรรมวินัยนำความเสียหาย รุนแรงมาสู่สังฆมณฑลโดยส่วนรวมอันจะนำไปสู่ความแตกสามัคคีในที่สุด

2. อุปัชฌาย์วัตร: ข้อวัตรเพื่อสร้างความผูกพันระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์

ในระหว่างที่ถือนิสัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์อยู่นั้น พระพุทธองค์กำหนดให้สหกิจวิहारิกกระทำวัตรต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร จากการศึกษาพบว่า อุปัชฌาย์วัตรนี้สามารถจำแนกเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นความประพฤติโดยเอื้อเพื่อต่อพระอุปัชฌาย์ 5 ด้าน¹⁸ คือ

- 1) ปรมนิบัติดูแลและคอยอุปัฏฐากรับใช้ ให้พระอุปัชฌาย์ได้รับความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน ทั้งการทํากิจวัตรส่วนตัว การดำเนินชีวิตและการทํากิจการต่าง ๆ เพื่อสังฆม
- 2) รับการศึกษาอบรมมรรยาทและศึกษาพระธรรมวินัยด้วยความเคารพ หากศิษย์มีมรรยาทดีแต่กามในพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติชอบก็ย่อมจะเป็นที่เชิดหน้าชูตาประกาศชื่อเสียงของพระอุปัชฌาย์ในทางหนึ่งด้วย
- 3) คอยอารักขาหรือป้องกันความเสียหายอันอาจจะเกิดแก่พระอุปัชฌาย์
- 4) คอยรักษาน้ำใจและมีความเคารพในพระอุปัชฌาย์ ไม่ทำให้ท่านเสียใจ ให้เกียรติท่าน จะเดินทางไปไหนต้องบอกกล่าว เมื่อกลับมาก็ต้องมากราบรายงานตัว จะทำการสงเคราะห์คนอื่นหรือรับการสงเคราะห์จากคนอื่นก็ต้องแจ้งให้ท่านรับทราบด้วย เพื่อไม่เป็นการข้ามหน้าข้ามตาท่าน
- 5) เมื่อพระอุปัชฌาย์อาพาธต้องคอยรักษาพยาบาล คอยดูแลท่านจนกว่าจะหายดี

¹⁷ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), **สอนนาถ-สอนทิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม,2542), หน้า 67.

¹⁸ วิ.ม. (ไทย) 4/66/82-87.

จะเห็นว่า อุปัชฌาย์วัตรที่กล่าวมานี้จัดเป็นการอุปฐากพระอุปัชฌาย์ที่จะก่อให้เกิดความ สะดวกสบายแก่พระอุปัชฌาย์ พร้อมกันนั้นก็เป็นที่ลือลือสัมพันธ์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังฆวิหาริกด้วย นั่น คือจะได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์เป็นการตอบแทน ถือเป็นการสร้างความผูกพันทางธรรม ให้แก่บุคคลทั้งสองฝ่ายให้มีความใกล้ชิดกันและได้ระลึกถึงอุปการะที่ได้กระทำต่อกันแม้กาลเวลาผ่านไป ก็จะไม่อาจลืมได้

สำหรับผู้บวชใหม่ที่ยังต้องถือนิสสัยกล่าวได้ว่าเป็นกิจคือมีความผูกพันให้ต้องทำเกี่ยวกับระเบียบ ของการถือนิสสัย แต่สำหรับผู้พ้นนิสสัยแล้ว กล่าวได้ว่าเป็นวัตร คือทำตามที่มีฉันทะในการที่จะทำ ไม่เป็น การบังคับ การอุปฐากในที่นี้ถ้าพิจารณาระเบียบของการถือนิสสัยจะเห็นว่า น่าจะมีความมุ่งหมายพิเศษ อยู่ประมาณ 2 ประการ คือ

1) การทำให้หมดความถือตัว เพราะพระวินัยที่เกี่ยวกับการถือนิสสัยไม่มีการยกเว้นให้สิทธิพิเศษ แก่สังฆวิหาริกหรืออันเตวาลิกรูปใดเป็นพิเศษ ดังนั้น กุลบุตรผู้เข้ามาบวชไม่ว่าจะมาจากชาติตระกูลสูง เช่น มาจากวรรณะกษัตริย์ก็จะต้องทำหน้าที่อุปฐากพระอุปัชฌาย์ที่แม้จะเป็นคนสามัญ ความมุ่งหมาย อันนี้พอที่จะกล่าวได้ว่า เป็นประโยชน์ด้านการทำลายความกระด้างด้วยมานะ หากสังฆวิหาริกถือตัวจัดไม่ ยอมทำการอุปฐากพระอุปัชฌาย์ยอมยากที่จะได้รับการอบรมสั่งสอนอย่างเต็มที่

2) หวังจะให้เกิดความสนิทสนมมีความสามัคคี การได้ทำอุปการะต่อกันนั้นย่อมนำมาซึ่งความ สนิทสนม ความเป็นกันเอง ตลอดจนจนถึงจะเป็นโอกาสให้ได้รับโอวาท คำสั่งสอนที่พิเศษกว่าธรรมดา และ เป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่บัณฑิตได้วางไว้แต่ในอดีตและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน¹⁹

จึงกล่าวได้ว่า อุปัชฌาย์วัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่สังฆวิหาริกได้ทำการอุปฐากบำรุงพระ อุปัชฌาย์ พร้อมกันนั้นก็ถือโอกาสรับการศึกษอบรมไปด้วย การอุปฐากนี้เป็นการทำที่ก่อให้เกิดความ ผาสุกแก่พระอุปัชฌาย์ เป็นการกระทำที่แสดงถึงความเคารพนับถือ ความเป็นกันเอง เป็นการกระทำให้ เป็นตัวอย่างที่ดั่งตามระเบียบหรือวัฒนธรรมและเป็นการกระทำที่ทำให้ผู้เป็นสังฆวิหาริกมีความฉลาด รอบคอบเป็นอย่างยิ่ง ประการสำคัญเป็นข้อปฏิบัติเพื่อสร้างความผูกพันใกล้ชิดระหว่างพระอุปัชฌาย์กับ สังฆวิหาริกได้อย่างดียิ่ง

3. สังฆวิหาริกวัตร: ข้อวัตรสำหรับปกครอง ให้การศึกษาและสงเคราะห์ศิษย์

หลังจากภิกษุใหม่มาขอนิสัยหรือกล่าวคำขออาศัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์แล้ว พระ อุปัชฌาย์จะต้องตระหนักในหน้าที่ของตนด้วยการรับภาระที่จะปกครองและดูแลให้ภิกษุนั้นได้รับการศึกษา อบรมจนกว่าจะมีสติปัญญาปกครองดูแลตนเองได้ พระพุทธองค์กำหนดให้พระอุปัชฌาย์กระทำวัตรต่อ สังฆวิหาริกเรียกว่า สังฆวิหาริกวัตร จากการศึกษาพบว่า สังฆวิหาริกวัตรนี้สามารถจำแนกเป็นข้อปฏิบัติที่

¹⁹ พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์การศาสนา, 2537), หน้า 41-42.

เป็นหลักการที่พระอุปัชฌาย์จะใช้ในการปกครองและเป็นแนวทางแห่งการศึกษาสำหรับสังฆวิहारิก 4 ด้าน คือ

1) เอาจุระในการให้การศึกษาอบรมแก่สังฆวิहारิก ให้ครบทั้งข้อสิกขา 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และด้านสาธิท คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกันมีความประพฤติเสมอกัน มีความสามัคคีกัน

2) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่น ๆ จากนั้นคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยเหลือได้

3) คอยปกครองดูแลและอารักขาป้องกันความเสียหายอันจะเกิดแก่สังฆวิहारิก ให้ศิษย์รักษาตนอยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง

4) เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รอดจนกว่าจะหาย²⁰

จะเห็นว่า สังฆวิहारิกวัตรที่กล่าวมานี้มีสาระสำคัญ 4 ด้าน คือ ให้การศึกษาอบรม สงเคราะห์ด้วยบริวาร ปกครองป้องกันภัยและคอยรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย วัตรข้อนี้ พระพุทธองค์มีพุทธประสงค์ให้พระอุปัชฌาย์ตระหนักในหน้าที่ของตน คือ พระอุปัชฌาย์จะต้องเอาใจใส่ในการดูแลภิกษุใหม่ที่มานิสังฆสถานเป็นศิษย์ อย่างไรก็ตาม หลักการปกครองศิษย์ในพระพุทธศาสนานั้นมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อจะได้มีโอกาสให้การศึกษา หรือที่เรียกว่าปกครองเพื่อให้นักศึกษานั้นเอง ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

คณะสงฆ์เป็นหมู่หรือชุมชนที่มีการจัดวางระบบระเบียบเป็นอย่างดี มีอุดมคติมีจุดหมายว่าจะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเพื่อประพฤติปฏิบัติสิ่งดีงามคือการฝึกตนให้เจริญงอกงามในศีล สมาธิ ปัญญา การที่กำหนดให้มีพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ปกครองนี้จึงเป็นหลักประกันว่า ภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่จะได้รับการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มต้นตั้งแต่อุปสมบทใหม่ไป จนกว่าจะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์และให้ภิกษุทุกรูปถือปฏิบัติพระธรรมวินัยไปในแนวเดียวกัน²¹

จึงกล่าวได้ว่า สังฆวิहारิกวัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่การปกครองดูแลเพื่อให้ศิษย์ได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อศิษย์ได้รับการดูแลด้วยดีจากพระอุปัชฌาย์แล้วจะก่อให้เกิดความผูกพัน ความสนิทสนมและความสามัคคีในหมู่สงฆ์

อย่างไรก็ตาม ความผูกพัน ความสนิทสนมและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ที่กล่าวมานั้นอาจจำแนกเป็นความสัมพันธ์ 2 ระดับ คือ

1) ความสัมพันธ์ระหว่างสังฆวิहारิก (ศิษย์) กับพระอุปัชฌาย์ ความสัมพันธ์นี้จะเกิดขึ้นจากการที่พระอุปัชฌาย์และศิษย์ต่างได้ทำวัตรต่อกันดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

²⁰ วิ.ม. (ไทย) 4/67/88-92.

²¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสไสยศาสตร์**, (กรุงเทพฯ มหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), หน้า 31.

2) ความสัมพันธ์ระหว่างสัทธินิหาริกกับสัทธินิหาริกด้วยกัน ความสัมพันธ์นี้จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์คนเดียวกัน เรียกว่า สมานุปัชฌายะ²² ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ได้รับบรรพชาและอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์คนเดียวกัน พร้อมกันนั้นก็อาจได้เคยอาศัยอยู่ในวัดพร้อมกัน เคยได้รับการสงเคราะห์จากอาจารย์เหมือนกัน หรือเคยร่วมการทำการอุปถัมภ์บำรุงพระอุปัชฌาย์ด้วยกัน การที่มีความเกี่ยวข้องกันดังกล่าวมานี้จะทำให้ภิกษุเหล่านี้มีความรักใคร่ สนทนสนมและมีความสามัคคีกัน นับถือกันและกันในฐานะเป็นศิษย์อาจารย์เดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ภิกษุที่มีพระอุปัชฌาย์คนเดียวกันนี้มักจะมีความเป็นเอกภาพกันสูงมาก เมื่อร่วมกันทำกิจต่าง ๆ ก็จะทำให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากในสมัยพุทธกาล ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์หรือมีอาจารย์คนเดียวกันมักจะร่วมการจัดการศึกษา ร่วมกันปกครองดูแลศิษย์ เมื่อมีศิษย์หรือบุคคลร่วมคณะเจ็บป่วยก็มักจะให้การรักษาพยาบาลด้วยดี²³ หรือบางกรณีหากเกิดความไม่เข้าใจกัน หรือแตกแยกกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็จะมีพระอุปัชฌาย์คอยทำหน้าที่ปรับความเข้าใจหรือประสานความสามัคคีให้เกิดขึ้นโดยไมยากนัก

บทสรุป

การสร้างสามัคคีในหมู่สงฆ์ตามหลักอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรตั้งที่วิเคราะห์มาแล้วนั้นพอสรุปความได้ว่า การที่พระพุทธรองค์บัญญัติให้ภิกษุถืออุปัชฌาย์และกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ต้องปกครองดูแลสัทธินิหาริกนี้เป็นหลักประกันได้ว่า กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจะได้รับการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างแน่นนอน พร้อมกันนั้นการที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายกระทำวัตรต่อกันก็เพื่อให้เกิดประโยชน์คือ ให้เกิดความผูกพันต่อกันซึ่งจะมีผลพลอยได้คือการลดทิวฏฐิของศิษย์ ให้มีความเคารพยำเกรงในพระอุปัชฌาย์อันจะเป็นการง่ายในการฝึกหัดพัฒนาด้านอื่นๆ และเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน เกิดเป็นความสนทนสนม สมานสามัคคีปรองดองและความอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก อุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรนี้ถือว่ามีประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ทั้งในภาวะปกติและในภาวะที่เกิดความขัดแย้ง กล่าวคือ ในภาวะปกติการที่ทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นนอน คือความสามัคคีปรองดองอย่างแนบแน่นระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกและรวมทั้งภิกษุร่วมพระอุปัชฌาย์ ภิกษุร่วมอาจารย์อื่น ๆ ด้วย หากเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอธิกรณ์ การที่คณะสงฆ์ได้ทำอุปการะต่อกัน การแก้ปัญหา ก็จะเป็นไปโดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายจะมีความเคารพยำเกรงกัน บางปัญหาแก้ได้เพราะเห็นแก่พระอุปัชฌาย์หรือเพราะมีความเคารพยำเกรงในตัวพระอุปัชฌาย์ซึ่งถือว่าเป็นเสมือนผู้ให้กำเนิดในโลกแห่งพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า อุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรเป็นหลักปฏิบัติเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ที่มีความสำคัญและควรนำเสนอให้แพร่หลายต่อ ๆ ไปในสังคมไทยปัจจุบัน.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

²³ วิ.ม.อ. (ไทย) 7/52/302.

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.
- กรมการศาสนา. **คู่มือพระสังฆาธิการ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา. 2542.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **พฤติกรรมกรรมการบวชของคนไทย**. รายงานผลการวิจัย คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2557.
- ป.หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา. 2549.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สอนภาค-สอนทิต ขีวิตพระ ขีวิตชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม. 2542.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2540.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2540.
- _____. **สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสไสยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม. 2540.
- พระโมศคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทีโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ประยูรพรินท์ติ้ง. 2547.
- พุทธทาสภิกขุ. **คำสอนผู้บวชพรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 2537.

